

MEDIADISKURSDA MANIPULYATIV TIL VOSITALARI

M.Sh.Nuriddinova

Qo'qon davlat universiteti stajyor o'qituvchisi

e-mail:mnuriddinova1992@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20772776>

Annotatsiya

Tanlangan tadqiqot mavzusining dolzarbligi media diskursda qo'llanilayotgan manipulyativ taktikalarning tavsifini berish zarurati bilan belgilanadi. Bunda manipulyatsiyaning asosini tashkil etuvchi, insonning mental faoliyatiga tayanch bo'ladigan kognitiv mexanizmlar hamda keng auditoriyaga ta'sir ko'rsatishning kommunikativ jihatlari inobatga olinadi.

Tadqiqotda manipulyatsiya adresatga yashirin ta'sir o'tkazish imkonini beruvchi til vositalarini tanlash va qo'llash jarayoni sifatida talqin etiladi. Manipulyativ ta'sir media makonida jamoatchilik fikrini shakllantirishga qaratilgan strategik va taktik komponentlar majmuasidan iborat murakkab diskursiv amaliyot sifatida ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: media diskurs, manipulyatsiya, emotsional leksika, metaforik vositalar.

KIRISH. Zamonaviy media muhitida axborot oqimining tezligi va kengayishi tufayli lingvistik manipulyatsiya muhim ahamiyat kasb etadi. Media diskursda manipulyativ til vositalari auditoriyaga yashirin ta'sir o'tkazish, ularning fikri va xatti-harakatlarini boshqarish maqsadida qo'llaniladi (van Dijk, 2006)¹. Manipulyatsiya jarayoni nafaqat kognitiv mexanizmlarga, balki kommunikativ strategiyalarga ham tayangan holda amalga oshiriladi. Shuningdek, media matnlarida ishlatiladigan manipulyativ vositalar auditoriyaning e'tiborini jalb qilish, emotsional reaksiya uyg'otish va ijtimoiy stereotiplarni mustahkamlash imkonini beradi.

Bugungi kunda tilshunoslik shunday rivojlanmoqdaki amaliy muammolarni hal qilishga qaratilgan tadqiqotlar dolzarb hisoblanadi, va amaliy jihatlarda tilning qo'llanilishi va ishlatilishi bilan bog'liq masalalar, jumladan, tilning manipulyativ maqsadlarda ishlatilishi ham katta e'tibor kasb etmoqda. So'nggi yigirma yil ichida lingvistik tadqiqotlarda manipulyatsiyaga, ya'ni yetakchi diskursiv amaliyot sifatida yondashishga qiziqish sezilarli darajada oshgan, bu esa davlatlarning ichki siyosiy kun tartibini shakllantirishda media rolining barqaror ortishi bilan izohlanadi¹. Manipulyativ texnologiyalarga qiziqish eksponent ravishda oshayotgan fonida yangi axborot tashuvchilari va kommunikatsiya vositalarining doirasi kengaymoqda, an'anaviy kommunikatsiya kanallari modifikatsiyalanmoqda, texnologik yechimlar doimiy ravishda takomillashmoqda, bu esa o'z navbatida kommunikativ mahsulot — an'anaviy yoki tobora multimodal media matnining yuzaga kelishiga olib kelmoqda².

Dolzarblik: Media diskursdagi manipulyativ til vositalarini o'rganish kommunikatsiya va tilshunoslik sohalarida dolzarb masala hisoblanadi, chunki ular jamiyatning fikr shakllanishida va ommaviy ongni boshqarishda bevosita ta'sir ko'rsatadi.

O'rganilgan manbalar ko'rsatadiki, media matnlaridagi manipulyativ strategiyalar ko'pincha quyidagi til vositalari orqali amalga oshiriladi:

¹Oksana Khnykina.Kateryna Honchar.Liudmyla Mialkovska.MANIPULATIVE TACTICS IN MODERN ENGLISHLANGUAGE MEDIA DISCOURSE: LINGUISTIC, PRAGMATIC AND EDUCATIONAL APPROACH.2023

² Atamali, Z. (2021). Manipulation in British political discourse. Scientific notes of TNU named after V. I. Vernadskyi. Series: Philology. Journalism, 32(71), 102-106.

1. Emotsional leksika – o‘quvchi yoki tomoshabinga sezgirlik uyg‘otadigan so‘zlar va iboralar. Masalan, “katastrofa”, “fojia”, “quvonchli voqea” kabi birliklar auditoriyada kuchli emotsional javob uyg‘otadi (Fairclough, 1995)³.
2. Kodlash va framing – voqealarni ma’lum kontekstda taqdim etish orqali ular haqidagi qarashlarni shakllantirish (Entman, 1993)⁴.
3. Retorik savollar va metaforalar – auditoriyani fikrlashga majburlash va ularni yashirin ta’sir ostida qoldirish (Lakoff & Johnson, 1980)⁵.
4. Qisqartmalar va jargon – professional yoki texnik til orqali eksklyuzivlik hissi yaratish, shuningdek, auditoriyani ma’lum ma’lumotni “norma” sifatida qabul qilishga undash (van Dijk, 2006)¹.

Mediadiskurs tahlillari shuni ko‘rsatadiki, manipulyativ til vositalari nafaqat jurnalistik matnlarda, balki siyosiy nutq va reklama matnlarida ham keng qo‘llaniladi. Ushbu maqolada media matnlarini tahlil qilish uchun **kualitativ diskursiv tahlil metodi** tanlandi. Tadqiqot materiali sifatida ingliz tilidagi onlayn yangiliklar portallaridan olingan matnlar (BBC, CNN, The Guardian) va o‘zbek tilidagi yangiliklar saytlari (Daryo, Kun.uz) tanlandi.

Tahlil jarayonida quyidagi qadamlar amalga oshirildi:

1. Media matnlaridan manipulyativ til birliklarini aniqlash.
2. Aniqlangan birliklarning semantik va pragmatik funksiyasini tahlil qilish.
3. Ingliz va o‘zbek matnlarida manipulyativ vositalarning o‘xshashlik va farqlarini aniqlash.

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki:

Emotsional leksika eng keng tarqalgan vosita bo‘lib, o‘quvchida xavotir, hayajon yoki quvonch uyg‘otadi. Masalan, ingliz tilida *crisis, shock, tragedy*, o‘zbek tilida esa *katastrofa, fahmli voqea, shok* kabi so‘zlar ishlatiladi.

Framing va kontekstual taqdimot voqealarni ma’lum burchakdan ko‘rsatish orqali auditoriyaning fikrini yo‘naltiradi.

Metaforik va retorik vositalar auditoriyani yashirin ta’sir ostida qoldirishda samarali ekanligi aniqlanadi.

Shuningdek, ingliz va o‘zbek media matnlari o‘rtasida manipulyativ vositalarning ishlatilish tendensiyalari o‘xshash bo‘lsa-da, o‘zbek matnlarida kontekstga bog‘liq emotsional kuchli birliklar ko‘proq qo‘llaniladi.

Tahlil natijalari media matnlarida manipulyatsiyaning strategik va taktikal komponentlar orqali amalga oshirilishini tasdiqlaydi. Bu vositalar kognitiv va pragmatik mexanizmlar bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, auditoriyaning ongini, hissiyotini va xatti-harakatini boshqarish imkonini beradi (van Dijk, 2006).

Shuningdek, tahlil shuni ko‘rsatdiki, manipulyativ til vositalari nafaqat ingliz tilida, balki o‘zbek media diskursida ham faol ishlatiladi. Bu esa media matnlarining universal kommunikativ xususiyatini ko‘rsatadi.

XULOSA. Mediadiskursda manipulyativ til vositalari strategik va taktikal komponentlar majmuasi sifatida auditoriyani boshqarishning samarali usuli hisoblanadi. Emotsional leksika, framing, metaforalar va retorik savollar kabi vositalar media matnlarida keng qo‘llaniladi.

³ Fairclough, N. (1995). *Media Discourse*. London: Edward Arnold

⁴ Entman, R. M. (1993). *Framing: Toward clarification of a fractured paradigm*. Journal of Communication, 43(4), 51–58.

⁵ Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.

Ingliz va o'zbek media matnlari o'rtasida vositalarning ishlatilishida farq mavjud bo'lsa-da, ularning asosiy funktsiyasi — auditoriyani yashirin ta'sir ostida qoldirish va fikrini shakllantirish — bir xil.

Bu tadqiqot media lingvistikasi va kommunikatsiya sohalarida manipulyativ vositalarni chuqurroq o'rganish uchun nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Oksana Khnykina.Kateryna Honchar.Liudmyla.Mialkovska.Manipulative Tactics In Modern Englishlanguage Media Discourse: Linguistic, Pragmatic And Educational Approach. 2023
2. Atamali, Z. (2021). Manipulation in British political discourse. Scientific notes of TNU named after V. I. Vernadskyi. Series: Philology. Journalism, 32(71), 102-106.
3. Fairclough, N. (1995). *Media Discourse*. London: Edward Arnold
4. Entman, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51-58.
5. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.